

IOANNES PASCVCCI

QVID DE TRIBVNATV PLEBIS CICERO SENSERIT

(cfr. Cic. *leg.* 3, 9 et 19-26)

Quod in frequenti hoc doctorum conventu proponimus unum est idemque, quod Quintus frater Marcum interrogavit in tertii libri undevicesimo capitulo eius dialogi, qui *De legibus* inscribitur (1). Discriptis enim magistratum potestatibus et Romanae rei publicae quasi forma delineata, paulum adferens novi, plura retinens veteris moris (2) Cicero de unaquaque potestate breviter disserit (3), quae cuiusque novanda putet officia illustrat, de tribunatu plebis vero nihil disserendum explicandumve existimat, quod in eiusdem libri capitulo nono statuerit: ut, quodcumque tribuni plebis sanxissent, quodcumque in comitiis ita plebem rogassent, ut rogatio vim legis acciperet, id ratum esset ac tanquam summa lex teneri et servari deberet, ut sacrosancta eorum esset potestas, iidemque eligerent qui sibi in sequentem annum succederent (4). Cuius obstans consilio Quintus, ut invitum fratrem ad disputandum eliciat, vehementissima oratione in tribuniciam potestatem invehitur, quam primum in seditione et ad seditionem ortam (5), mox decemvirum iussu, quasi portentosum fetum, extinctam, tum denique ideo recreatam (6) commemorat, ne unquam periret occasio patriae patribusque nocendi. Cum enim huius potestatis esset, ut omnem honorem bo-

(1) Haec, ad verbum expressa, Quinti est interrogatio (cfr. Cic. *leg.* 3, 19): *at mehercule ipse, frater, quaero de ista potestate quid sentias.*

(2) Nonnihil tamen Ciceronem immutasse vel restituisse ex eo constat, quod legationes liberas sustulit, quod legum custodiam censorum fidei commisit, quod tribuniciam potestatem, quae Romae aliquando sublata est, semper esse voluit (*ib.* 9).

(3) Ampla codicum lacuna periit (*ib.* 17) legum explicatio a Cicerone latarum a sexto capitulo usque ad nonum.

(4) Huius argumenti fuit lex Duilia (ab u. c. 305 = a. Chr. n. 449, cfr. Liv. 3, 55, 14), ut qui plebem sine tribunis reliquisset... tergo et capite puniretur. Vide, sis, Ioannis Rotondi librum, qui inscribitur *Leges publicae populi Romani*, Hildesheim 1966, reprographice, ut dicitur, impressum, in pag. 203.

(5) Anno ab u. c. 260 = a. Chr. n. 494, quo plebs in Sacrum montem secessit (cfr. Liv. 2, 33, 1).

(6) Anno ab u. c. 305 = a. Chr. n. 449, postquam decemviri magistratu abdicaverunt; cum magistratus esset nullus, per pontificem decem tribuni plebis creati sunt (cfr. Liv. 3, 53, 5; Cic. *pro Corn.* 25).

nis viris eriperet et omnia infima summis paria faceret, principum auctoritatem adflixit, magistratum munera miscuit, rei publicae statum turbavit, nec tamen unquam conquievit. Iam tum a C. Flamini temporibus, in pugna ad Trasumenum lacum interfecti, usque ad recentiore aetate Quintus enumerat, quam saepe tribuni, adversante senatu, rogationes tulerint de agris viritim dividendis, quos victis hostibus ereptos res Romana sibi vindicasset, quam saepe frumentarias leges rogaverint, quibus plebs ab industria ad desidiam avocata sit et aerarium exhaustum, quam saepe vim adhibuerint, ut contumacem collegam amoverent, quam saepe in ipsam rem publicam intulerint arma bellaque intestina excitaverint. Quin immo dicendi impetu elatus eo pervenit, ut quod perquam raro ante vel fortasse etiam semel dumtaxat factum erat, id nunquam factum esse diceret: graviter enim C. Curiatium tribunum plebis incusat, qui primus consul. — quos et quantos viros, P. Scipionem Nasicam et D. Brutum Gallaecum! — in vincula conicere ausus sit (7), cum tredecim fere annis ante eadem de causa uterque consul, quod dilectum severius egisset, vacatione nemini concessa, a tribunis plebis, qui nihil pro amico rogando impetrasset, in carcerem coniectus esset (8). Cum vero ad propiora venisset, foedissimum facinus in ipsum fratrem conflatum praetermittere nequit: quem consularis is prorsus, cui ne esse quidem liceret tribuno, exilio multavit, quod cives Romanos supplicio capitis consul indemnatos affecisset. Si nomen eius silentio praeteritur, haud difficili coniectura detegitur: nam de Ap. Clodio Pulcro manifesto agitur, qui paululum immutato gentilicio nomine ex Claudio, iuxta veterem popularemque pronuntiandi consuetudinem, ut popularium gratiam sibi conciliaret (9), ita effecit ut ab homine vix viginti annos nato adoptaretur, non ut filius eius esset, sed ex senatorio ordine ut exiret in plebem, tribunus fieret, improbe quae Cicero consul egisset ulcisceretur et funditus everteret civitatem. Quae omnia facta sunt divino ac Quiritium iure contempto. Quam ob rem Quintus summis laudibus Sullam dictatorem ecfert, qui sua lege tribunis iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit, Pompeiumque, qui priorem iis restituerit, quin iudicet aegre se abstinet, ne in ista quidem re acriter eum reprehendat.

Ad haec pacato et sereno animo Marcus respondit bifariam sua oratione procedens, ut primum fratris verba in universum confutaret — eiusque sententiae ita evolvuntur, ut suo quaeque adminiculo iteratae elocutionis

(7) Quod a Livio proditum indicat Livianae Epitomae liber LV (ab u. c. 616 = a. Chr. n. 138).

(8) Res narratur in Livianae Epitomae libro XLVIII (ab u. c. 603 = a. Chr. n. 151). Exemplum non adduximus a Livio propositum (4, 26, 6 seqq.), quod tum senatu auctore tribuni plebis consulibus minati sunt se eos et in vincula coniecturos, nisi senatui dicto forent audientes.

(9) Vide, sis, W.M. Lindsay, *The latin language*, Oxonii 1894, in pag. 41. Quae sequuntur passim excerpimus ex Cic. *dom.* 34-46.

figurae (10) nitatur —, dein quo altius suam vitae rationem in extremo fortunae discrimine perscrutaretur. Hoc primum omnium in priore orationis parte severe admonet, ne ullius magistratus singula vitia, praetermissis virtutibus, percenseantur, cum ne consulatus quidem tam iniquis accusationibus careat omnino. Si quis tamen nimiam tribunis potestatem esse putat, Marcus contendit multo saeviolem perniciosiolemque vim populi esse, quam nullum ducis frenum compescat, quam quae consilio ducis leniatur: dux enim suo omnia periculo agit, cum nulla furenti populo sui ratio periculi insit. Sin autem tribunis incendendi licentia exprobratur, Cicero eam docet et posse non nunquam cohiberi, cum ex decemvirali eorum collegio perraro evenerit, ut universi omnes rei publicae exitio essent, sicut Ti. Gracchi declarat exemplum, cuius scelestum consilium labefactandae rei publicae nihil aliud peremit, nisi quod collegae intercedendi potestatem abrogavit. Quod duo Gracchi extiterunt aliique multi mali cives et factiosi impedire non potest quin maxima a tribunicia potestate beneficia in rem publicam collata obliterentur. Aut exigendi reges non fuerunt, ait Cicero, aut plebi re, non verbo danda libertas. Per tribunos enim plebis seditiones restinctae sunt, popularium aestus placati, concordia ordinum confirmata. Alteram orationis partem ingressus Marcus adseverat nullam sibi cum tribunatu contentionem fuisse, sed cum pestifero uno eius collegii viro, nullum cum plebe certamen, sed cum gravissimo rei publicae tempore, quo soluta vincula essent, incitata servitia, faex ipsa civitatis armata. Cumque omnes boni viri non recusarent, quin vel pro eo vel cum eo perirent, armis decertare noluit, quod et vincere et vinci luctuosum rei publicae fore putaret. Fortunae igitur cedens in exilium abiit, sed cum populi gratiam servasset, paulo post Romam redeuntem splendidissime civitas recepit. Itaque clarissimorum virorum sortem effugit, qui Athenis pulsati carere ingrata patria maluerunt, quam in improba manere. Quod ad Quinti iudicium de Pompeio attinet, Cicero fratrem redarguit, qui non intellexerit diutius civitatem tribunicia potestate carere non posse: quam tantopere ignotam expectaverit, quo modo cognitam populum amissurum? Ideoque Pompeium sapienter egisse iudicat, quod, cum ardenti plebis studio obsisti non posset, sua ipse sponte integram populo potestatem restituere maluerit, quam periculose populari civi recuperandam relinquere. Tum denique, conclusa oratione, duobus se persuasisse ratus, qui cum eo colloquebantur, Quinto fratri et Attico familiarissimo suo, commune responsum recepit, utrumque ab eo dissentire et in sua quemque perstare sententia.

(10) Quam elocutionis figuram Latini anteoccupationem vel praeoccupationem, Graeci *προκατάληψιν* appellaverunt. Cfr. I.Ch.Th. Ernesti, *Lexicon Technologiae Latinorum rhetoricae*, Hildesheim 1962, reprographice impressum, in pag. 22.

Ex Marci defensionis comparatione cum Quinti insectatione manifesto apparet optimatum causae hunc pervicacius favere, illum vero tribunatum plebis temperamentum quoddam existimare, quo populares cum principibus aequentur. Sed ut vere in tribunorum potestate una rei publicae salus consisteret, eos opus fuerat ab utraque parte praecipuum libertatis propugnaculum contra unius dominationem haberi, non tale gubernandae civitatis instrumentum a patribus reputari, quo tanto opportunius plebs coerceretur, quanto facilius suis carens rectoribus omnia pervertere periclitaretur (11). Ceterum de hac re Ciceronis opinio magis ambigua quam obscura est: duo ex tota eius oratione loci documento sunt. Prior est, quem paulo ante commemoravimus, ubi tribuniciae potestati summum beneficium adscribitur plebem cum optimatibus aequandi. At tamen, cum a Cicerone scriptum sit *quo tenuiores cum principibus aequari se putarent*, omnibus patet aequabilis potestatum compensationis speciem, non exitum his verbis exquiri. Pariterque altero loco, quo plebi sic esse danda libertas dicitur, ut multis institutis praeclarissimis obnoxia principum auctoritati cedat, negari non potest gravissime sibi ipsi Ciceronem repugnare, qui proxime ante plebi re, non verbo libertatem esse dandam adfirmaverit. Quo modo vera illa libertas, quae re, non verbo colitur, huiusmodi condicionibus adstringi potest? De his inter se discrepantibus sententiis difficile est iudicare: suspicari tamen licet (12) publicae utilitatis necessitatem rationemque et suo insitum animo optimatum partium favorem inter se conciliare et coniungere Ciceronem nequisse ideoque a nugatoriis artibus interdum non omnino abhoruisse.

(11) Vide, sis, L. Perelli, *Note sul tribunato della plebe nella riflessione ciceroniana*, «Quaderni di storia» 10, 1979, in pag. 289.

(12) Vide, sis, A. Ronconi, *Cicerone e la costituzione romana*, «Studi Ital. di Fil. Class.» 54, 1982, in pag. 13.